

## K potenciálu modernity v literárnovednom výskume

Ivica Hajdučeková (Košice)

Michal Habaj – Dana Hučková (eds.): *Modernizmus v pohybe*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2019. 432 s. ISBN 978-80-224-1797-6.

V úvode knihy *Modernizmus v pohybe*, ktorý nie je len tematicky orientovaným vstupom k prípadovým štúdiám, sú editormi funkčne vymedzené východiskové rámce vedecko-výskumnej problematiky, najmä literárnovedného „situovania“ modernizmu. Jeho genézu možno sledovať nielen od moderny až k post-avantgardným tendenciám, ale aj cez teoretické koncepty globálneho fenoménu modernity, ktorý sa v geo-modernizme narúša v prospech lokálnych variantov. Ďalším dôležitým východiskom je dynamické chápanie tradície, ktorá sa rekonštruje na osi (novo)romantizmus – antitradicionalizmus. V centre výskumu by preto mali byť abstrahovanie, konfrontácia a reaktualizácia doteraz kanonizovaného stavu poznania. Tejto perspektívy sa však editori do istej miery zriekli: „*Našou primárnou ambíciou nebolo prehodnocovať a revidovať, na viacerých miestach to však robíme, nakoľko nový výskum priniesol nové fakty a nové zistenia...*“ (s. 8) a v dôsledku toho ostal záver koncepcne „otvorený“. Vopred stanoveným spoločným cieľom bolo analyzovať modernistické a avantgardné poetiky, individuálne aj skupinové, prezentované vo vybraných periodikách alebo podmienené v spolkových aktivitách. Skúmané literárne procesy, t. j. „dobová literárna komunikácia“ (s. 10), prebiehajúce na prelome 19. a v prvej polovici 20. storočia v česko-slovenskom sociokultúrnom prostredí, sú formálne rozčlenené do dvoch častí: Premeny a inovácie, Procesy a okolnosti. Treťou súčasťou je samostatná príloha, ktorá by sa v súlade s témou mohla primeranejšie začleniť do dynamického celku a tým podčiarknuť mediálny aspekt literárnovedného diskurzu.

V prvej časti je v štúdiu D. Hučkovej *Ženská emancipácia ako literárna téma začiatku 20. storočia* zaradená rodová problematika, ktorá sa v danom období začlenila do slovenskej literatúry ako nový tematický okruh. Rekonštrukcia kontextu, vrátane bohatého poznámkového aparátu, odкрýva rodové aj ideové diferencie v medziliterárnom diskurze. Reprezentovaný je prózou I. Kraska *Naši*, zbierkou H. Gregorovej *Ženy* a spomienkovou črtou M. Kupčokovej *Ktorú nasledovať?* Vo významovej triáde: „mužský egoizmus“ – kríza ženského „ja“ – „solídny feminizmus“ sa vymedzujú odlišné varianty témy, a to v prizme androcentrizmu, radikálneho a umierneného feminizmu. V centre pozornosti sú v analýze vybraných textov objasňované podmienky vzniku, kontext, rozprávačské postupy, problematika rodových modelov<sup>1</sup> a stereotypov s ohľadom na sociálne a kultúrne diferencie v súdobých trendoch modernity. Na margo terminologickej presnosti poznamenajme, že pojem oko kamery, ktorý bol do naratológie uvedený až v súvislosti s odosobnenou deskripciou v antirománe (tzv. chladný román), je tu synonymne používaný vo význame optiky, teda prizmy pohľadu. Výsledkom analýzy viacúrovňových kultúrno-spoločenských procesov, literárneho aj

1 Výsledok spracovania rodových modelov v prózach H. Gregorovej je porovnateľný s výsledkom analýzy v štúdiu *Rodový aspekt v prozaickej zbierke Hany Gregorovej Ženy alebo Ženy o ženách s optikou ženy*, ktorá vychádzala z jej 2. vydania (1946). In *Na dlhej ceste k autorskej emancipácii. Auf dem langen Weg zur schriftstellerischen Mündigkeit von Frauen*. M. Součková, I. Puchalová (eds.). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, s. 50–69.

mediálneho diskurzu o feminizme bola nielen téza o jeho „inaugurovaní na Slovensku“ (s. 34), ale aj pohľad na inkorporovanie do progresívneho prúdu geo-modernizmu, v ktorom rezonuje dodnes.

V štúdií K. Cupanovej *Modernistické tendencie v drámach Jozefa Gregora Tajovského Nový život a Hriech* sa prehodnocuje heterogénna poetika drám J. G. Tajovského. V teoretickej úvahe autorka syntetizuje a v interpretačnej časti poukazuje na postupné zmeny v nazeraní na Tajovského umeleckú metódu realistického zobrazovania. Tá bola výrazne poznačená naturalizmom a symbolizmom, avšak zmienku o expresionizme vyvedenú z názvu drámy *Nový život* možno považovať už za nadinterpretáciu (s. 70). Autorka rekapituluje známe poznatky o odklone Tajovského od „dejových“ drám k tzv. problémovým a poukazuje na psychologizáciu postáv. Následná zmena ich typológie („moderný, ale dezorientovaný človek v nových životných situáciách“, s. 11) podmienila prechod k tzv. analytickej dráme tvorenej v kontexte interkultúrnych vplyvov. Prirodzeným dôsledkom sledovaných zmien boli nové žánrové varianty a pertraktovanie tabuizovaných tém. Na okraj spracovania vedeckých poznatkov poznamenajme, že viaceré zovšeobecňujúce konštatácie nevyplývajú priamo z interpretačnej časti, čiže nie sú výsledkom vlastnej systémovej analýzy. Čiastkové podnety odkazujú prevažne na názory iných odborníkov, a predsa ostali vo vstupnej časti bez uvedeného zdroja.

Štúdia M. Habaja *Človek, DAV a mesto. Nekrofilné a vitalistické aspekty poetiky davistov vo vzťahu k obrazu sociálnej reality* presúva pozornosť na urbánne a sociálne témy, ktoré špecifickým spôsobom rozvíjali J. Smrek a ľavicové zoskupenie davistov. Konceptný prístup k téme so zámerom rekonštruovať nové významy cez netradičný uhol pohľadu a prierezové čítanie poézie (aj nekanonizovaných autorov) v kombinácii s pramenným výskumom, umožnili takmer minuciózny prienik do motivickej výstavby textu na pozadí ideologických, estetických a filozofických inšpirácií. Usmerňované analytické čítanie, citlivé odhaľovanie súvislostí viedlo k nepovšimnutým kvalitám sociálne vypätej poézie davistov.

Diferencovanie nekrofilných a vitalistických aspektov poodkrylo nové sémantické vrstvy a ich poetologický zmysel – vitalistické konvergenzie, ktoré zjednocujú rôznorodé impulzy z poetík modernizmu.<sup>2</sup> Na základe uvedeného materiálového výskumu možno prehodnotiť ustálený pohľad na poéziu ľavicových autorov a „revitalizovať“ aj ich zdroj – sekularizovanú eschatológiu marxizmu, resp. hermeneutiku socializmu. Zároveň je možné považovať modulácie vitalizmu v slovenskej literatúre za jeden z tých umeleckých procesov, ktorý výraznejšie, než sa doteraz uznávalo, zasiahol do výslednej podoby modernizmu.

V poslednej štúdií prvej časti *Situovanie inovácií nadrealizmu v literatúre a výtvarnom umení modernizmu* sa J. Šaková ujala analýzy vzťahov slovenského nadrealizmu k výtvarnému umeniu a konfrontácií s českým surrealizmom, ktoré odkryli geograficky, generačne aj situačne odlišné relácie. V empirickej zložke sa ukázalo, že aj zdanlivo okrajový text môže byť originálnou invenciou, ak prináša nový uhol pohľadu, v ktorom sa doterajšie poznanie súvislostí rozširuje. V tomto prípade ňou bola lyrická próza výtvarníka L. Gudernu *Vodnár mŕtvych vôd*, najmä jej vizuálne asociácie. Pozornosť motivicko-tematickej výstavbe autorka venuje aj v tvorbe známych nadrealistických básnikov. Poukazuje na dynamické premeny v zobrazovaní tém, hľadá medziliterárne súvzťažnosti, spoločné črty a tiež zmeny v typológii lyrického subjektu. Avšak funkcia motivických variantov či indicie o prelínaní sa poetík naprieč modernizmom, ale aj abstrahovanie ich špecifických atribútov ostalo bez povšimnutia. Preto zvolené interpretačné preferencie vyznievajú – z hľadiska jednosmerne orientovanej metodiky – miestami formálne a nefunkčne.

V druhej časti *Procesy a okolnosti* sa v štúdií A. Draganovej *Časopis Hlas a jeho modernizačná misia v oblasti literatúry a umenia* prehodnocujú skupinové aktivity slovenských intelektuálov –

2 Poznemenajme, že v prieniku do avantgardných poetík sa objavujú sémantické presahy vedúce k výrazovým prostriedkom verizmu, ktorý ostáva „bielym miestom“ v slovenskej literatúre.

hlasistov, pôsobiacich v študentskom spolku Detvan v Prahe. Výskum zameraný na viacsmerne aktivity spolku a časopis *Hlas* predstavuje ich diskurzívny charakter a snahu „hľadať sa“ v kontinuite tradície prostredníctvom literárnych autorít. Zároveň sprístupňuje takmer neznámy počín V. Šrobára, A. Kalvodu a dlhodobo anonymizovaného šéfredaktora M. R. Štefánika v prílohe *Umelecký Hlas* (1903). Iniciatíva, ktorou sa rozšírila škála modernizácie prebiehajúca na kultúrnej scéne, mala mať národno-reprezentatívnu úlohu (podľa inšpirácie J. Ruskina) a propagovať slovenské výtvarné umenie. Aj keď pôvodný zámer ostal v zárodku nevykryštalizovaný, tak jeho originalita nebola z hľadiska národnej histórie a kultivácie súdobej spoločnosti zanedbateľná. Diferencovaný prístup autorky k literárnohistorickej problematike, návrat k pramenným textom a odkazom, následné odkryvanie tzv. bielych miest poznania prispeli k precizovaniu reformných procesov. Na pozadí generačného konfliktu v istej miere zasahovali aj do literatúry, tvoriacej súčasť pokrokovej česko-slovenskej kultúrnej politiky na začiatku 20. storočia.

Spolkové aktivity sú v centre pozornosti D. Hučkovej, ktorá v štúdiu *Združovanie ako prvok modernizácie: Spolky slovenských spisovateľov po vzniku Československa* sleduje inštitucionalizáciu literárneho a kultúrneho života v 20. rokoch 20. storočia, a to v rámci Matice slovenskej, Spolku slovenských umelcov, Umeleckej besedy slovenskej a Spolku slovenských spisovateľov. Zvolený literárnohistorický prístup ponúka pohľad do tradície združovania v hlbších sociokultúrnych súvislostiach. Mestská societa v medzivojnových rokoch poznačená kultúrnou explóziou podnecovala pokrokovosť, demokratizačné procesy a ich diferenciaciu. Formovala dynamické podložie modernizmu a etablovanie estetickej plurality názorov v napätí s tradicionalizmom. Orientácia autorky na profesné, hodnotové a ideové zameranie, funkčné obsadenie, odborné profilovanie a generačné zastúpenie, polemiky a spoločensko-politické limity či vydavateľské aktivity odkryva dynamiku zmien v kľúčových zoskupeniach. Tie mali ambíciu v špecifických podmienkach poprevratového Československa

usmerňovať predovšetkým sociálno-kultúrnu sféru slovenského národného života.

Štúdia K. Csibu *Modernizačné postupy v slovenskej medzivojnovovej literatúre ako téma v časopisoch DAV a Elán*, čerpajúca z materiálového výskumu, je návratom ku skupinovým aktivitám a ich mediálnej platforme, autorom funkčne vymedzenej v intencii spoločensko-kultúrnej inštitúcie. V opozíciách ideologického a estetického, vo vzťahu k modernizmu a tradíciám sa pozornosť sústreďuje na kritické prehodnocovanie umeleckých iniciatív v česko-slovenskom prostredí, ktoré zásadným spôsobom reflektovali a formovali inovatívne procesy v 20. a 30. rokoch. V časopise DAV sa v kritických článkoch o súdobej poetike odkryla sieť významov, ktoré sa vynárajú v procese „programovania“ slovenskej ľavicovej avantgardy najmä v opozícii k poetizmu a surrealizmu, no v perspektíve kultúrno-politickej revolty. Podobne aj v časopise *Elán*, ako to z výskumu vyplýva, sa v teoretických príspevkoch, na pozadí tradície národného umenia, kriticky prehodnocovali medziliterárne inšpirácie a slovenské varianty modernizmu. Antinómia spoločenského a umeleckého bola výsledkom viacerých dobových reflexií, ktoré naznačovali, že triedna angažovanosť a revolučnosť literatúry môžu ustrnúť v estetickom schematizme. Popritom sa iniciovali aj otázky recepcie moderného umenia a jej teoretického uchopenia. Z rekonštrukcie dobového diskurzu v časopisoch *Dav* a *Elán* napokon vyplynulo, že „stratifikácia dobovej literárnej scény“ (s. 298) ostane nateraz sondou a „otvorenou“ výzvou na pokračovanie.

Posledná prípadová štúdia D. Kročanovej *Inštitucionalizácia slovenského divadla medzi rokmi 1920–1948* svojím prierezovým a analyticko-deskriptívnym prístupom predstavuje podmienky rozvoja profesionálneho divadla a doň zasadzuje záber na autorský potenciál slovenskej drámy (do konca tridsiatych rokov pod egidou českej scény a produkcie) v takmer troch desaťročiach. Cielene sleduje čiastkové inovácie poetík, ktoré prebiehali nesystémovo, na rôznych úrovniach textu a boli podmienené experimentovaním nielen v európskej dráme, ale aj v próze či fil-

me. Analýza ukázala, že pod poetickú štruktúru drám sa výrazne podpísali nielen lyrické, ale aj epické postupy a filozofické inšpirácie, ktoré inovatívne zasahovali do škály tém a problémov, charakterizácie a typológie postáv, kompozičných postupov aj do žánrových foriem a variantov. Z abstrahovaných zmien – postavy exkluzívne, defektné, postavy-bábky, divadlo v divadle, totálne divadlo atď. – jednoznačne vyplýva, že slovenská dráma sa akčne pripájala k rozličným iniciatívam modernizmu.

Monotematická publikácia, i keď metodicky rôznorodá, no koncepcne inšpiratívna, je novou iniciatívou v literárnovednom bádání. Prezentované výsledky výskumu a ich nesporne originálny prínos je zásadným podnetom do komplexnej rekonštrukcie literárnohistorického kánonu – slovenského variantu modernizmu, ktorý sa formoval na prelome 19. a v prvej polovici 20. storočia ako dynamický a interkultúrny fenomén rezonujúci v (stredo)európskom priestore svojráznym spôsobom.

**doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD.**

Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie  
Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach  
Moyzesova 9, 04011 Košice, Slovensko  
ivica.hajducekova@upjs.sk



This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.